

БОРОТЬБА З ПЛАГІАТОМ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ АКАДЕМІЧНОЇ ЧЕСНОСТІ: СОЦІАЛЬНОКОМУНІКАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано особливості боротьби з плагіатом у контексті утвердження принципів академічної чесності в українських університетах. Розглянуто шляхи боротьби з плагіатом і засоби запобігання поширенню різних його видів. Наголошено, що найважливішим у боротьбі з плагіатом є системний підхід, який охопить усі ланки освітнього процесу, та спрямування зусиль двома шляхами. По-перше, треба вживати нагальних заходів для виправлення ситуації, що вже склалась. Цьому сприяють: 1) нова редакція Закону «Про вищу освіту»; 2) рішення про створення репозитарію академічних текстів; 3) масове запровадження у вищих систем перевірки текстів на плагіат; 4) затвердження на рівні вишів положень про запобігання плагіату або, як варіант, етичних кодексів; 5) введення до навчальних планів курсів, зміст яких буде спрямований на роз'яснення суті й принципів академічної чесності. По-друге, треба приділяти максимум уваги запобіганню плагіату шляхом профілактики, консультування, формування відповідних ціннісних парадигм.

Ключові слова: плагіат, академічна чесність, цінності.

I. Вступ

Розмірковуючи над співвідношенням понять «академічна чесність» (academic integrity) і «плагіат» (plagiarism), на нашу думку, варто акцентувати увагу на двох напрямках, детермінованих хронологічно, – теперішності та майбутньому. У контексті теперішності можна говорити про боротьбу з плагіатом як про неодмінний складник утвердження академічної чесності в університетах і академічних установах, оскільки сам плагіат є одним із проявів академічної нечесності. У контексті майбутнього потрібно концентрувати зусилля на запобіганні плагіату, його профілактиці, як це роблять усі провідні виші світу. Виходячи з українських реалій сьогодення, обидва напрями необхідно реалізувати паралельно.

Один з респондентів експертного опитування «Рецепція плагіату», покликаною з'ясувати особливості сприйняття явища плагіату в середовищі науково-педагогічних і наукових працівників (проведено в червні–листопаді 2016 р.; учасники – члени Науково-методичної комісії з журналістики та інформації МОН і викладачі вишів України; результати будуть представлені в окремій статті), на питання щодо ставлення до плагіату відповів: «Спокійно [ставлюсь]. Вважаю проблемою дня, але не суспільства, а наукового середовища». Звісно, кожен має право на власну думку, хоча, на наш погляд, педагог мусить бути обережний у висловлюваннях, адже він, свідомо чи несвідомо, впливає на ціннісні орієнтації молодіжної аудиторії. Однак дозволимо собі не погодитись із твердженням, що проблема плагіату є проблемою суто наукового середовища. І ось чому. За даними Всеукраїнського соціологічного дослідження, виконаного в межах проекту «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку», яке було здійснене Східноукраїнським фондом соціальних досліджень спільно з Харківським національним університетом імені В. Н. Каразіна за підтримки МФ «Відродження» у період з грудня 2014 р. до липня 2015 р. (опитано 1928 студентів та 374 викладача у 25 вишах України й окреслено плагіат, передусім, як форму академічного шахрайства), понад 90% українських студентів практикують плагіат [1]. А. Мельниченко порівнює ці дані з «результатами опитування американських студентів, серед яких більше ніж 75% зізналися, що вдаються до обману в процесі навчальної діяльності, а 68% – визнають факти копіювання матеріалів з Інтернету без відповідних посилань на першоджерела» [12, с. 109]. Крім того, можна порівняти їх із даними цільового опитування «Рецепція плагіату», проведеного в середовищі студентської молоді в листопаді–грудні 2015 р. і січні–лютому 2016 р. на базі п'яти національних університетів [20], відповідно до яких тільки 12% респондентів заявили, що ніколи не вдавалися до плагіату [20, с. 29].

Наведені результати засвідчують, як мінімум, два факти, що їх треба визнати: 1) проблема боротьби з плагіатом стоїть дуже гостро і є *актуальною*; 2) ця проблема є проблемою всього суспільства, а не лише наукового середовища, оскільки студентство є невід'ємним складником соціуму й становить його вагому частину. Так, за даними Держкомстату України (без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення АТО), кількість студентів у вишах України на початок 2015/2016 навчального року становила 1 млн 375 тис осіб [3]; навряд чи хтось стверджуватиме, що з такою кількістю молодих людей, які, до

того ж, становлять соціально активну частину населення країни, можна не рахуватись, що можна не брати до уваги їхні ціннісні орієнтації, адже від того, сформовані останні адекватно чи перверсивно, прямо залежить і моральне здоров'я нації, і добробут держави; якщо говорити про студентів творчих спеціальностей і медійників, то ще й той факт, будуть вони (як фахівці) формувати свідомість соціуму чи формувати її.

II. Постановка завдання

Враховуючи актуальність окресленої проблеми, *мета* статті – розглянути особливості боротьби з плагіатом у контексті утвердження принципів академічної чесності в українських університетах. Для реалізації поставленої мети треба виконати такі *завдання*: 1) визначити шляхи боротьби з плагіатом, які обирають українські університети; 2) проаналізувати засоби запобігання поширенню різних видів плагіату.

З-поміж досліджень, які безпосередньо стосуються нашого, варто назвати матеріали вже згаданого проекту «Академічна культура <...>» [1]. Дослідники представили ілюстрований посібник у формі презентації «Що потрібно знати про плагіат: посібник з академічної грамотності та етики для “ЧАЙНИКІВ”», виконаний на кшталт довідника з академічної чесності Массачусетського технологічного університету – Academic Integrity at the Massachusetts Institute of Technology: A Handbook for Students, Boston, 2016, 36 p. [26]. Цей посібник може стати добрим матеріалом у справі профілактики академічної нечесності загалом і плагіату як одного з виявів її зокрема. Найсвіжіше в часі наукове видання «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» [2] являє собою збірник наукових статей, що розкривають суть поняття «академічна чесність (добročесність)», історію його виникнення й становлення, історію створення та особливості роботи Міжнародного центру академічної добročесності (International Center for Academic Integrity), шляхи реалізації принципів академічної чесності у світі та в Україні, види академічної нечесності, з-поміж яких значна частка припадає саме на плагіат тощо. Темі плагіату присвячені докторська дисертація Г. Ульянової «Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату» [22]; статті А. Ковальової, що дослідила проблеми академічного плагіату та авторського права в цифрову епоху [9], та І. Литвинчук, яка запропонувала дорожню карту розв'язання проблеми академічного плагіату [11].

Методи дослідження. Аналіз документів – нормативних, наукових статей, матеріалів ЗМІ для з'ясування методів і засобів боротьби з явищем плагіату як виявом академічної нечесності.

III. Результати

У цьому дослідженні застосовано такі положення:

1) Закон України «Про авторське право та суміжні права» визначає *плагіат* передусім як «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [17], проте за своєю суттю він багатогранний і становить, за визначенням Г. Ульянової, «складне соціально-етичне, правове явище у сфері права інтелектуальної власності, що може розглядатися як: порушення авторських прав творця первісного тексту; зловживання правом на свободу творчості особою, що використовує плагіат; порушення прав споживачів інтелектуальної, творчої діяльності; порушення публічного правопорядку (інтересів суспільства та держави) – у випадках, коли авторству надають суспільного значення [22, с. 368]. Отже, плагіат можна розглядати в багатьох аспектах: юридичному, аксіологічному, морально-етичному, економічному, соціальнокомунікаційному та навіть політичному (коли, приміром, ідеться про скандали довкола дисертацій чиновників високого рангу, у яких виявляють плагіат), а також у контекстах становлення й розвитку особистості, утвердження академічної добročесності, художньої творчості тощо;

2) цінність – це, за М. Каганом, передусім «значення об'єкта для суб'єкта» [8, с. 67], тож можна говорити про цінність оригінального тексту для кожного, хто вважає себе автором, та про суб'єктивність ціннісних парадигм, настанов і орієнтацій;

3) «...політика нульової толерантності до академічної нечесності повинна стати принциповою вимогою та передумовою змін» [5, с. 42–43];

4) «роль університету у вихованні поваги до закону і віри у власні можливості є визначальною» [6, с. 93].

Таким чином, якщо йдеться про плагіат у контексті академічної чесності, то він, як було зазначено вище, є проявом академічної нечесності. І будь-який виш свої зусилля має спрямовувати у двох напрямках. Перший із них, враховуючи загрозливу ситуацію, – це, власне, боротьба, тобто шляхи виявлення та механізми нейтралізації.

В основі будь-якої діяльності, спрямованої на позитивний результат, має бути, як мінімум, системність зусиль, визначені мета, завдання, передбачені методи, ресурси й належна нормативна база, чітко сформульовані ціннісні настанови й ціннісні парадигми, що мають бути сформовані. У плані системності маємо, по-перше, новий Закон «Про вищу освіту», в якому міститься дефініція академічного плагіату й прописані вимоги до дисертацій – кандидатських і докторських – щодо недопущення плагіату, а також про вимогу мати в кожному виші систему перевірок текстів на плагіат [18]. Такі новації життєво необхідні і їх можна лише вітати, якби плагіатні скандали, на кшталт «Кириленкогейту» [див., наприклад, 13], не підводили до думки про подвійність стандартів.

По-друге, триває створення Національного репозитарію академічних текстів. Крок, так само, необхідний і на часі. Але й тут виникає кілька проблем. На одній із них наголошує, наприклад, І. Єгорченко у дописі (10.08.2016 об 11.36) на своїй сторінці у Facebook з приводу новини про відміну стипендій: «Щодо системи стипендій – а є спосіб їх справедливо призначати? Принесуть довідки про малозабезпеченість + накрутять рейтинги намальованими оцінками, плагіатними статтями (але списаними не з репозитарію чи перефразованими, МОН списування не з репозитарію офіційно дозволить і професор, який знає, що списана іноземна стаття, нічого зробити не зможе)» [7]. Тобто, справді, до репозитарію увійдуть роботи українських науковців, але залишаться поза увагою роботи, виконані у формі «плагіат-переклад» (термін Крістіана Фаала [цит. за 12, с. 111; оригінал див. 27]).

По-третє, масове запровадження у вишах систем перевірки текстів на плагіат, які, зазначимо, будуть повноцінно функціонувати лише за максимального наповнення згаданого репозитарію. Втім такі системи давно вже використовують для перевірки робіт магістрів і спеціалістів. З-поміж найпопулярніших систем, використовуваних у світі, – Turnitin, Strike Plagiarism, Urkund, Advego Plagiatus, Etxt Antiplagiat, Unplag, Антиплагіат тощо. Вітчизняні виші користуються цими системами або ж власними. Але й тут є проблеми, оскільки чим більше розвиваються такі антиплагіатні системи, тим більше винахідливості проявляють плагіатори. Існують уже окремі сервіси, які пропонують за певну платню зменшити плагіат і підвищити унікальність тексту: «Текст залишається той самий що і був, – читаємо на сайті, – з усіма перевагами, недоліками, помилками чи науковими відкриттями тощо. Ми лише модифікуємо текст вашої роботи таким чином, що автоматичні програми пошуку плагіату більше не знаходять плагіат у тих обсягах, що був» [14]. Тобто суть пропозиції полягає в приховуванні плагіату, зокрема від таких антиплагіатних систем, як «Etxt Antiplagiat (найбільш поширена); Advego Plagiatus; Антиплагіати різних українських вишів; Антиплагіат ВАК (Україна); Антиплагіат.ру* (РФ); Антиплагіат.вуз* (РФ); unplag* (НУЛП, частково ТНЕУ); turnitin* (Європа, США, Канада, Австралія); інші» [14].

Крім того, на наш погляд, є ще одне застереження: порівняльні таблиці текстів із виявленим плагіатом – це, безперечно, факт, на який можна спиратись, висуваючи звинувачення у плагіаті. Але до кожного такого звинувачення треба підходити зважено, оперуючи саме фактами, а не емоціями.

Наступним, логічним, на наш погляд, кроком було б фіксування намірів боротьби з плагіатом у внутрішній документації вишів. Не тільки одним абзацом, як, наприклад, у Концепції освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2014 р.), розділ 4 якої (Шляхи реалізації Концепції) передбачає «запровадження боротьби з плагіатом за допомогою організаційно-технічних засобів, а також публікації на сайті Університету дипломних робіт, рефератів, звітів з практики тощо» [10, с. 9]; а через прийняття відповідних положень, які чітко регламентуватимуть: 1) дефініцію плагіату і його види; 2) процедуру визначення факту плагіату й наслідки такого факту; 3) профілактику плагіату.

Як це, приміром, зробила НаУКМА, де вже від 1 вересня 2009 р. діє Положення про запобігання плагіату та впровадження практики належного цитування в навчальному процесі НаУКМА. У першому розділі (Загальні положення) зазначено, що документ сформовано на основі українського законодавства та «найкращих міжнародних практик запобігання плагіату» [15]. Судячи зі змісту документа, зокрема розділу 5 (Порядок розгляду факту плагіату), розробник враховував, передусім, північноамериканський досвід. Справді, в університетах США така багатоступенева процедура визначення факту плагіату є дієвою і загальноприйнятною. І продумана вона саме багатоступеневою не для чергового утвердження бюрократії, а для уникнення будь-яких зловживань з боку всіх зацікавлених осіб, даючи змогу і визначити факт плагіату, якщо він справді був, і виправдати студента, якщо це не так (маємо на увазі випадки, коли йдеться про незнання чи недбалість студента, що спричинило плагіат, а не усвідомлений намір вдатися до плагіату чи будь-якої іншої форми шахрайства; або неправдиве (неправомірне) звинувачення у плагіаті).

Однак самі студенти НаУКМА, обговорюючи Положення на Форумі могилянської спільноти «Бонет», зазначають надмірну ускладненість процедури визначення факту плагіату («Сам механізм встановлення плагіату і подальші дії (п. 5) виглядає так, ніби на меті свідомо було його ускладнення») [24].

На наш погляд, проблема не в ускладненості процедури, адже вона спрямована на максимальне дотримання академічної чесності, а в тяжінні українських студентів загалом до тотального полегшення собі життя. Дуже часто студенти (різних університетів) пояснюють факт вдавання до плагіату тим, що таким чином просто економлять час, коли доводиться мати справу з нецікавим (некорисним чи безглуздим, на їхній погляд) курсом. Але тоді ми стикаємось із морально-етичною проблемою: чи можна, вдаючись до крадіжки в одному, залишатись чесним у всьому іншому?

Положення дає визначення плагіату і його форм (розділ 2): «плагіат – це оприлюднення Студентом повністю або частково, чужого твору (ідеї, результатів дослідження) під своїм іменем, а також відтворення Студентом в своїй самостійній письмовій роботі текстів інших авторів, які опубліковані в паперовому чи електронному вигляді, без відповідного посилання на їх джерело» [15]. Щодо цієї дефініції висловимо одне зауваження: українське законодавство в царині автор-

ського права, як і законодавство, наприклад, США («...закон про авторське право не захищає ідеї чи факти, але захищає самобутнє вираження ідеї в словах або в зображеннях, коли вони виражені в матеріальній формі [30]) не захищає самі ідеї, а лише їх матеріальне втілення.

3-поміж форм (видів) плагіату названо такі (підрозділ 2.2): 1) дослівне відтворення чи копіювання тексту <...> без посилання на автора (джерело); 2) перефразування частин тексту інших авторів із зміщення слів або слідування структурі їх аргументації без посилання на джерело (тобто, по суті, йдеться про рерайт); 3) оприлюднення твору, написаного третьою особою на замовлення Студента; 4) списування письмових робіт інших Студентів» [15].

Міжнародній практиці відповідає й розділ 4 (Рекомендації з попередження плагіату у навчальному процесі [15]), особливо шляхи профілактики плагіату, які можуть бути цінними для досвіду всіх українських університетів. На жаль, у Положенні немає тлумачення терміна «належне цитування», який фігурує в назві документа. Зрозуміло, якщо звернутись до загальних правил цитування в будь-якому з підручників із редагування, то можна зрозуміти обсяг запропонованого поняття, однак, якщо в тексті є тлумачення ключових термінів «плагіат», «письмова робота Студента», «оприлюднення», то й цей мав би бути.

До речі, якщо повернутись до обговорення на «Бонеті» [24], то побачимо, що, попри висловлену критику документа (що цілком природно, адже це один із перших в Україні документів в університетській практиці, спрямований на утвердження академічної чесності; досвід Українського католицького університету (УКУ) у цьому плані, безперечно, успішний, але має трохи інші джерела), найвдалішими студенти вважають пункт із підрозділу 4.2 щодо заміни рефератів «альтернативними творчими завданнями, що сприяють самостійному підходу Студента до їх виконання» [15]. Цей пункт справді дуже актуальний, як мінімум, з двох причин: по-перше, реферативні письмові роботи в епоху Інтернету, де циркулює безліч інформації загалом і сотні тисяч рефератів з будь-яких дисциплін зокрема, повністю втратили ефективність. Крім того, самі студенти просто висміюють такий вид робіт. Дуже часто доводиться чути: «Знову реферат. Навіщо ця імітація роботи? Краще б прямо сказали: “Принесіть пачку паперу”, – і не морочили голови!». Есе (можемо стверджувати з власного викладацького досвіду), особливо для студентів творчих спеціальностей, справді добра заміна. По-друге, така заміна цілком відповідає ключовим настановам провідних університетів світу на утвердження цінностей індивідуального розвитку й самостійного мислення. Наприклад, у довіднику з академічної чесності Массачусетського технологічного інституту (вперше був підготовлений у 2005 р.) не лише виділено чотири основних порушення академічної чесності: 1) плагіат; 2) несанкціонована співпраця; 3) шахрайство; 4) сприяння академічній нечесності; а й чітко прописано, що студент має робити і чого не має. Цільові настанови звучать так: 1) довіряйте цінності вашого власного інтелекту та 2) продемонструйте власні досягнення [29].

Наступний крок – введення до навчальних планів курсів, зміст яких буде спрямований на роз'яснення принципів академічної чесності, навчатиме студентів, як працювати, не вдаючись до плагіату. Це можуть бути як цілком нові курси, на кшталт «Академічного письма», який розроблено для десяти учасників (ВНЗ) чотирирічного проекту сприяння академічній доброчесності (координатор проекту в Україні – Т. Тимочко) [4, с. 8]. Організатори проекту розраховують, що «за чотири роки вдасться навчити ціле покоління студентів-бакалаврів, починаючи з першого року навчання й закінчуючи отриманням диплома. Саме це покоління випускників, – вважають організатори, – повинно стати носієм нових цінностей у вищій освіті, науці й суспільстві» [4, с. 8]. Так і ті, що існували й раніше, наприклад, «Основи наукових досліджень». У НАУ такий курс перенесли з магістратури на перший курс, що, безперечно, матиме більше користі, даючи необхідні знання з академічної доброчесності й формуючи відповідні ціннісні парадигми.

Або ж це можуть бути авторські курси. Як, приміром, курс «Сучасні українські ЗМІ в ціннісному вимірі», запроваджений майже три роки тому в НАУ для четвертокурсників. Частина тем курсу стосується аксіологічного виміру масмедійних матеріалів, а частина – плагіату. Ідеться, зокрема, про: особливості рецепції плагіату; ставлення до привласнення чужих творів соціуму загалом і журналістської спільноти зокрема – на науково-педагогічному, професійному, освітянському (підготовка фахівців галузі) рівнях; ефективність використання систем виявлення плагіату; світовий досвід рецепції плагіату та боротьби з ним; морально-етичну й аксіологічну оцінки; цінність унікального тексту й тенденції нових медіа: рерайтинг, репостинг, копіпастинг; особливості рецепції плагіату в контексті культури постмодернізму; творче переосмислення чужих ідей, інтертекст, цитатну літературу; найрезонансніші справи, пов'язані з плагіатом; рішення суду, атестаційних комісій, висвітлення в ЗМІ, морально-етичну та правову оцінку. У процесі опанування студентами курсу варто, приміром, повністю відмовитись від реферативних письмових робіт, замінивши їх есе, що, по-перше, більше імponує студентам, а, по-друге, унеможливорює плагіат: есе обов'язково аналізуються спільно зі студентами в аудиторії, стаючи часто приводами для дискусій (оцінюється, передусім, оригінальність тексту). Найважливіше, що під час цих занять формується чітка ціннісна настанова: лише чесна й добросовісна праця дасть змогу виявити особистісні таланти, розвинути власний світогляд, професійно ствердитись.

До речі, під час одного з планових опитувань студентів (такі опитування – один із видів робіт, передбачених курсом; його проводять самі студенти, опитуючи студентів інших курсів) Інституту

міжнародних відносин НАУ (тепер – Навчально-науковий інститут міжнародних відносин), що стосувалось розуміння явища плагіат [21], у процесі обробки результатів з'ясувалось, що студенти дуже часто навіть не розуміють, що вдаються до плагіату, і це не є особливістю суто українських студентів. Так, наприклад, В. Хмарський, розповідаючи про засади академічної чесності в Університеті Пітсбурга, наголошує, що, за спостереженнями співробітників університету, «часто порушення, зокрема плагіат, відбуваються від нерозуміння студентами його суті» [25, с. 71]. Або ж опитування у Массачусетському технологічному інституті, яке засвідчує: «Перевірка знань правил цитування джерел у першокурсників виявляє, що половина з них робить це неправильно, а відсутність належного оформлення цитування не обов'язково означає академічну нечесність, а дуже часто – елементарну недбалість» [25, с. 84].

Стосовно обирання методів боротьби з плагіатом в українських університетах, на наш погляд, варто, орієнтуючись на міжнародний досвід, діяти в конструктивному ключі, а не в деструктивному. Так, Т. Фініков, наводячи як позитивний приклад інкорпорування принципів академічної доброчесності в життя університету досвід австралійського Curtin University, наголошує: «Вся ця система побудована з орієнтацією на допомогу студенту, співробітнику, створення умов для його доброчесної навчальної та наукової поведінки, заохочення її. Саме такий підхід, а не постановка в центр уваги переслідування та покарання є єдино правильним і повинен нами сповідуватися» [23, с. 32]. Такий підхід є підґрунтям для позитивної мотивації та формування адекватних ціннісних настанов, зорієнтованих на утвердження принципів сталого людського розвитку, тобто орієнтує будь-якого члена освітнього процесу (студента, викладача, адміністратора тощо) на усвідомлення, передусім для особистісного становлення й розвитку, важливості унікального творення (продукування оригінальних авторських текстів незалежно від жанру) у професійній і науковій царинах; а не на приєднання до «полювання на відьом», на яке досить часто нині перетворюється боротьба з плагіатом. В університеті, як і в будь-якій сфері життя соціуму, значно краще, на наш погляд, працюватиме позитивна настанова демонстрування переваг уміння творити власне нове, аніж негативна – залякування потенційним покаранням.

Щодо нормативної бази, на основі якої можна боротися з плагіатом, то, зазначимо, що захист інтелектуальних прав (і відповідно покарання за порушення) гарантують Конституція України – ст. 41, 54; Закон України «Про авторське право та суміжні права»; уже згаданий Закон України «Про вищу освіту» – п. 6 ст. 6; п. 1 ст. 16; п. 5 ст. 19; п. 3 ст. 32; п. 6 ст. 69, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення – ст. 512; Цивільний кодекс України – ст. 433–456; Кримінальний кодекс України – ст. 176–177; постанови Вищого арбітражного суду України, зокрема № 04-1/5-7/82 від 05.06.2000 «Про питання захисту авторських прав в Інтернеті», в якій зазначено, що «розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного споживання, є їх відтворенням у розумінні ст. 4 Закону України «Про авторське право і суміжні права»» [16].

Якщо ж говорити про університетську систему, то нас цікавить, передусім, Закон «Про вищу освіту», в якому, на жаль, немає механізмів боротьби саме зі студентським плагіатом. Тому кожному вишу потрібні положення про плагіат, на кшталт того, що має «Могилянка». Альтернативою може бути розроблення Етичного кодексу, норми якого мають поширюватись на всіх учасників освітнього процесу.

Другий напрям, яким необхідно рухатись у боротьбі з плагіатом, – це, власне, профілактика поширення плагіату, роз'яснювальна робота. І починати її потрібно, як свідчать відповіді експертів у згаданому опитуванні, навіть не в університеті, а в школі, роз'яснюючи сутність явища, методи недопущення плагіату, шляхи боротьби з ним, принципи правомірного використання чужих текстів тощо.

На рівні університетів можна використовувати відповідні заняття з першокурсниками; довідники, в яких докладно роз'яснено, що таке плагіат, які його види, як його уникнути. Щодо видів плагіату, до речі, то, за даними згаданого дослідження «Академічна культура <...>», були виділені такі: 1) дослівний плагіат; 2) мозаїчний плагіат; 3) неадекватне перефразування; 4) відсутність посилань на прямі цитати; 5) згадування джерела без посилання; 6) рерайт; 7) створення суміші власного та запозиченого тексту без належного цитування джерел; 8) копіювання чужої наукової роботи чи кількох робіт та оприлюднення результату під своїм ім'ям; 9) списування письмових робіт інших студентів; 10) фальсифікація (вигадування тих чи інших, наприклад, статистичних показників з подальшим зазначенням їх як власної роботи); 11) реплікація; 12) републікація [1].

Щодо цього переліку, то зауважимо, що, по-перше, зміст поняття «дослівний плагіат» (1) покриває зміст 8-го різновиду; по-друге, до фальсифікації тут, по суті, додано визначення фабрикації; зазначимо, що і фальсифікацію, і фабрикацію можна вживати як синоніми [див., наприклад, 12, с. 112–113], але це є проявом (видом) академічної нечесності, а не плагіату (тобто термін «фальсифікація» того ж порядку, що й термін «плагіат», а не різновид останнього). Наприклад, В. Хмарський, розповідаючи про бесіду зі співробітником Університету Джорджа Вашингтона Тімоті Терпстроу щодо академічної чесності й етики у вищій освіті США [25, с. 66], називає основні прояви академічної нечесності, зафіксовані в Кодексі університету: 1) плагіат; 2) фальсифікація або підробка; 3) фабрикація; 4) неоголошена допомога; 5) шахраювання загалом [25, с. 67–68]. Запропонований перелік відображає види плагіату, властиві, передусім, ака-

демічному середовищу. Загалом же класифікація плагіату, як і будь-якого іншого явища, залежить від критеріїв, взятих за її основу. Докладно різні підходи до класифікацій плагіату проаналізувала О. Ульянова [22, с. 146–155].

У процесі профілактики дуже важливо утверджувати ціннісні настанови й ціннісні парадигми, покликані формувати високорозвинену особистість. Це зовсім не означає, що треба вигадувати щось абсолютно нове. В основу створення такої парадигми можна покласти ті фундаментальні цінності, на яких буде свою роботу вже згадуваний Міжнародний центр академічної доброчесності й яких мають дотримуватися всі члени академічної спільноти: чесність (honesty), довіра (trust), справедливість (fairness), повага (respect), відповідальність (responsibility), мужність (courage) [28]. Доповнивши їх, наприклад, із переліку «компонентів компетентності», виділених Дж. Равеном [19, с. 281–297]. Цим терміном він позначає «характеристики і здібності людей, які дають їм змогу досягати особистісно значущих цілей» [19, с. 280]. Основна умова, на наш погляд, одна – така парадигма має сприйматися всіма учасниками процесу як неодмінна, безумовна, як своєрідний Символ Віри.

IV. Висновки

Отже, плагіат – складне, багатогранне явище, яке можна розглядати в багатьох аспектах: юридичному, аксіологічному, морально-етичному, економічному, соціальнокомунікаційному та навіть політичному. В академічному середовищі проблема плагіату стоїть дуже гостро, оскільки до тих чи інших видів його вдаються всі учасники освітнього процесу. Поняття плагіату й академічної чесності співвідносяться як часткове і загальне: плагіат є одним із проявів академічної нечесності. 3-поміж різних проявів нечесності (за А. Мельниченком [12]) – академічного шахрайства, несанкціонованої співпраці, корупції, примусу до співавторства, зловживання конфіденційною інформацією, саботажу – саме плагіату належить «першість».

У визначенні методів боротьби важливими є принципи рівності та тотальності (всеохопності). Уся ж система запобігання плагіату й боротьби з ним має бути орієнтована на допомогу всім учасникам освітнього процесу, а не на переслідування та покарання, оскільки такий підхід є підґрунтям для позитивної мотивації й формування адекватних ціннісних настанов, зорієнтованих на утвердження принципів сталого людського розвитку.

У подальшому варто дослідити досвід боротьби з плагіатом у ВНЗ, приміром, Польщі, оскільки там значно раніше, ніж в Україні, почали докладати системних зусиль для подолання окресленої проблеми.

Список використаної літератури

1. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку: матеріали для ознайомлення з результатами проекту № 49169. URL: http://iro.org.ua/uploads/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B4%D0%BB%D1%8F_%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B9%D0%BE%D0%BC%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B7%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B7%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83_%E2%84%96491691.pdf.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. Київ, 2016. 234 с.
3. Вищі навчальні заклади: статистика. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/-osv_rik/osv_u/vuz_u.html.
4. Галата С. Метастази плагіату. *Освіта України*. 2016. № 14. С. 8–9.
5. Добко Т., Турчиновський В. Академічна культура та доброчесність як соціальний капітал сучасного університету. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова*. Київ, 2016. С. 37–52.
6. Дойчик М. Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова*. Київ, 2016. С. 93–106.
7. Єгорченко І. «Дзвонили з газети “День”...». URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100008019155471&fref=ts>.
8. Каган М. С. *Философская теория ценности*. Санкт-Петербург, 1997. 205 с.
9. Ковальова А. Проблеми академічного плагіату та авторського права у цифровому просторі України. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методик. Електронні інформаційні ресурси* : зб. наук. праць / відп. ред. Г. В. Боряк. Київ, 2013. С. 61–71.
10. Концепція освітньої діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка на період до 2019 року. Київ, 2014. 10 с. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Kontseptsia.pdf>.
11. Литвинчук І. Л. Дорожня карта вирішення проблеми академічного плагіату. *Ефективна економіка*. 2014. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3229>.
12. Мельниченко А. Прояви академічної нечесності. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова*. Київ, 2016. С. 107–120.

13. Пархоменко Т. Кириленкогейт. Як в Україні легалізуються плагіат і псевдонаука. *Українська правда*. 2016. 6 липня. URL: <http://life.pravda.com.ua/columns/2016/07/6/214760/>.
14. Перший український сервіс підвищення унікальності та зменшення плагіату. URL: <http://antiplagiat.in.ua/>.
15. Положення про запобігання плагіату та впровадження практики належного цитування у навчальному процесі НаУКМА. URL: <http://www.ukma.edu.ua/images/docs/nakaz-279.pdf>.
16. Постанова Вищого арбітражного суду України «Про питання захисту авторських прав в Інтернеті». URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v7_82800-00.
17. Про авторське право і суміжні права: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page2>.
18. Про вищу освіту: Закон України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
19. Равен Дж. Компетентність в сучасному суспільстві: виявлення, розвиток і реалізація. Москва, 2002. 396 с.
20. Рижко О. М. Особливості сприйняття плагіату в середовищі студентської молоді. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2016. № IV (15). І. 90. Р. 27–31.
21. Рижко О. М. Розуміння проблеми плагіату в середовищі студентської молоді. *Матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції «AVIA-2015»*. Київ, 2015. С. 32.17–32.20. URL: http://avia.nau.edu.ua/doc/2015/AVIA_2015.pdf.
22. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату: дис. ... наук. ступеня д-ра юрид. наук. Одеса, 2015. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2749/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%93.%D0%9E.pdf?sequence=5&isAllowed=y>.
23. Фініков Т. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова*. Київ, 2016. С. 9–36.
24. Форум моголянської спільноти «Бонет». Тема: Положення про запобігання плагіату та впровадження практики належного цитування у навчальному процесі НаУКМА. URL: <http://bonet-plazerazzi.org/index.php?showtopic=29931>.
25. Хмарський В. Academic Integrity в США: кілька спостережень 2015 року. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова*. Київ, 2016. С. 53–92.
26. Academic Integrity at the Massachusetts Institute of Technology: A Handbook for Students, Boston, 2016, 36 p. URL: <http://integrity.mit.edu/handbook/academic-integrity-mit>.
27. Faal Christian. Eidesstattliche Versicherung des Promovenden zur Bekämpfung des Plagiatsunwesens? *Zeitschrift für Rechtspolitik*. 2012. № 1. Р. 7–11.
28. Fundamental Values Project, International Center for Academic Integrity. URL: <http://www.academicintegrity.org/icai/resources-2.php>.
29. What is Academic Integrity? Academic Integrity at MIT, A Handbook for Students. URL: <http://integrity.mit.edu/handbook/academic-integrity-mit/what-academic-integrity>.
30. What is Plagiarism? Academic Integrity at MIT, A Handbook for Students. URL: <http://integrity.mit.edu/handbook/what-plagiarism>.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017.

Рыжко Е. Н. Борьба с плагиатом в контексте академической честности: социально-коммуникационный аспект

В статье проанализированы особенности борьбы с плагиатом в контексте утверждения принципов академической честности в украинских университетах. В частности, рассмотрены пути борьбы с плагиатом и средства предотвращения распространения различных его видов. Отмечено, что важнейшим в борьбе с плагиатом является системный подход, который охватит все звенья образовательного процесса, и направление усилий двумя путями. Во-первых, необходимо принять неотложные меры для исправления сложившейся ситуации, чему способствуют: 1) новая редакция Закона «О высшем образовании»; 2) решение о создании репозитория академических текстов; 3) массовое внедрение в вузах систем проверки текстов на плагиат; 4) утверждение на уровне вузов положений о предотвращении плагиата или, как вариант, этических кодексов; 5) введение в учебные планы курсов, содержание которых будет направлено на разъяснение сути и принципов академической честности. Во-вторых, уделять максимум внимания предотвращению плагиата через профилактику, систему консультирования, формирование соответствующих ценностных парадигм.

Ключевые слова: плагиат, академическая честность, ценности.

Ryzhko O. The Fight Against Plagiarism in the Context of Academic Integrity: Socially Communicative Aspect

Plagiarism is a complex, multifaceted phenomenon that can be viewed from many perspectives – juridical, axiological, moral-ethical, economic, socially communicative and even political. In academic environment the plagiarism is very serious issue, because all participants of the educational process resort to different species of it. The concepts of plagiarism and academic honesty are related as general and particular: plagiarism is one of the manifestations of academic dishonesty. Among the various manifestations of academic dishonesty the plagiarism has the «leading position». The features of fight against plagiarism in the context of establishing the principles of academic honesty in Ukrainian universities are analyzed in the article. In particular, ways of combating plagiarism and means of preventing the spread of various types of it are analyzed. Emphasized that the most important in the fight against plagiarism is a systematic approach that will cover all aspects of the educational process and direction of the efforts of two ways: at first by taking urgent steps to remedy the situation that has been established, and this by: 1) New Draft Law «About education»; 2) the decision to create a repository of academic texts; 3) mass implementation of systems of checking texts for plagiarism in universities; 4) approval regulations on the prevention of plagiarism at the level of higher educational institutions or, alternatively, codes of ethics; 5) introduction in the curricula of courses whose content will be aimed at clarifying the essence and principles of academic honesty; and, secondly, paying full attention to the prevention of plagiarism through prevention, system of consulting, formation of appropriate value paradigms.

The principles of equality and totality (comprehensiveness) are very important in determining the methods of struggle. The whole system of preventing plagiarism and dealing with it should be focused on helping all participants of the educational process, and not on the prosecution and punishment, because such an approach is the basis for positive motivation and the formation of appropriate values, focused on the adoption of principles of sustainable human development.

Key words: plagiarism, academic honesty, values.